

ગુજરાતી
(સાહિત્ય)

ધોરણ 12

માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ-રાજસ્થાન, અજમેર

પાઠ્યપુસ્તક નિર્માણ સમિતિ

ગુજરાતી, સાહિત્ય, ધોરણ - 12

સંયોજક

ડૉ. અશોક પટેલ - એમ.એ., એમ.એડ., પીએચ.ડી.

એસોસિયેટ પ્રોફેસર, એસ.યુ.જી. કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, વાસણા,
અમદાવાદ.

વિષયનિષ્ણાત

ડૉ. યોગેન્દ્ર વ્યાસ - એમ.એ., પીએચ.ડી.

પૂર્વ નિયામક, ભાષા સાહિત્યભવન, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ-૮

સંપાદક

1. ડૉ. જગદીશભાઈ મહિડા - એમ.એ., એમ.એડ., પીએચ.ડી.

એસોસિયેટ પ્રોફેસર, એસ.યુ.જી. કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, વાસણા,
અમદાવાદ.

2. ડૉ. પી.જે.પટેલ - એમ.એ., બી.એડ., પીએચ.ડી.

પ્રિન્સિપાલ અને ડીન, આર્ટ્સ ડિપાર્ટમેન્ટ
નોર્થ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.

3. ડૉ. મહેન્દ્રસિંહ ચૌહાણ - એમ.એ., એમ.એડ., પીએચ.ડી.

ભૂ. પ્રિન્સિપાલ, ઉપાસના હાયરસેકન્ડરી સ્કૂલ, અમદાવાદ.

4. શ્રીમતી રઝિયા કબાન - એમ.એ., બી.એડ.

છીપા વેલ્ફેર ગર્લ્સ હાયરસેકન્ડરી સ્કૂલ, જમાલપુર, અમદાવાદ.

આભાર

સંપાદક મંડળ અને માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ-અજમેર, એ બધા લેખકો પ્રત્યે આભાર અને કૃતજ્ઞતાની લાગણી વ્યક્ત કરે છે કે, જેમના મૂલ્યવાન વિચારો અને સર્જન આ પાઠ્યપુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ કરેલ છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકમાં મુદ્રિત સમગ્ર વિષયવસ્તુનું સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખવામાં આવેલ છે, છતાં પણ વિષયવસ્તુનો કોઈ ભાગ કે અંશ ભૂલથી પણ સમાવિષ્ટ થયો ન હોય તો તેના માટે સંપાદક મંડળ ખેદ વ્યક્ત કરે છે. આવી બાકી કોઈપણ વિગત કે વિષયવસ્તુ પ્રત્યે જો ધ્યાન દોરવામાં આવશે તો અમે એનો સહર્ષ સ્વીકાર કરીશું.

બે શબ્દ

શિક્ષણ પ્રતિમાનના ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે પાઠ્યપુસ્તકની અનિવાર્યતાને નકારી શકાય નહીં. અધ્યાપનને પ્રભાવશાળી બનાવવા તેમજ વિદ્યાર્થીના વ્યવહારનું સંવર્ધન કરવા, મૂલ્યાંકન કરવા પાઠ્યપુસ્તક એક આધાર સ્તંભ બની રહે છે. અર્થાત્ પાઠ્યપુસ્તક એ સાધન છે. જે દ્વારા સાધ્યને સાધી શકાય છે. આજના ટેકનોલોજીના યુગમાં પણ આ સાધનની અનિવાર્યતા-ઉપયોગીતા એવી ને એવી જ અકબંધ રહી છે. તેને ઉપેક્ષી શકાય નહીં.

છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોમાં માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડના પાઠ્યક્રમમાં રાજસ્થાનની ભાષાકીય અને સાંસ્કૃતિક પાર્શ્વભૂમિકાના પ્રતિનિધિત્વનો અભાવ અનુભવાતો હતો. રાજસ્થાની ભાષા અને સંસ્કૃતિનું ગૌરવ વધે તે દૃષ્ટિકોણ પાઠ્યક્રમ રચના વખતે નજર સમક્ષ રાખ્યો છે. આ દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખતાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા ધો.9 થી 12 સુધીના વિદ્યાર્થીઓ માટે માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ-રાજસ્થાન, અજમેર દ્વારા પોતાના પાઠ્યક્રમનો અમલ કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવેલ. તે મુજબ બોર્ડ દ્વારા શિક્ષણ સત્ર 2017-18થી ધોરણ 10 અને 12નાં પાઠ્યપુસ્તકો બોર્ડ દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યક્રમના આધારે તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. આશા છે કે, આ પુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓમાં મૌલિક વિચાર, ચિંતન અને અભિવ્યક્તિ માટેની પૂરતી તકો પૂરી પાડશે.

પ્રો. બી.એલ.ચૌધરી

અધ્યક્ષ

માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, રાજસ્થાન, અજમેર

ભૂમિકા

પ્રસ્તુત પુસ્તક ‘ગુજરાતી સાહિત્ય’ ધોરણ - 12ના વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન-અધ્યાપન માટે માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ-રાજસ્થાન દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. આ પાઠ્યપુસ્તકની અનેક વિશેષતાને કારણે તેને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મૂકતા હર્ષની લાગણી અનુભવાય છે. આ પાઠ્યપુસ્તક એ વિદ્યાર્થીઓની વ્યક્તિ, સમાજની અપેક્ષાઓ, રાષ્ટ્રીય આકાંક્ષાઓ અને ભાષા કૌશલ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને તૈયાર કરેલ છે.

ગુજરાતી ભાષાના વ્યાવહારિક વપરાશનો વિકાસ થાય તે પાઠ્યપુસ્તકનો મુખ્ય હેતુ છે. આ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે પાઠ્યપુસ્તક ઉપયોગી સાધન છે. પાઠ્યપુસ્તકમાં સમય, સ્વરૂપ અને લેખન શૈલીને ધ્યાનમાં રાખી ગદ્ય, પદ્ય અને વ્યાકરણનો સમાવેશ કરેલ છે. દરેક કૃતિની શરૂઆતમાં જે તે કૃતિના કર્તાનો અને કૃતિનો ટૂંકમાં પરિચય આપેલ છે. તદ્ઉપરાંત કૃતિનું જે સાહિત્ય સ્વરૂપ વિદ્યાર્થીઓ ભણવાના છે તેનાથી વિદ્યાર્થીઓ સામાન્ય પ્રમાણમાં પરિચિત થાય તેને ધ્યાનમાં રાખીને સાહિત્યના સ્વરૂપનો પરિચય પણ કૃતિની સાથે આપેલ છે.

વિદ્યાર્થી કૃતિને સરળતાથી સમજી શકે તે માટે કૃતિમાં આવતા અપરિચિત શબ્દો જે તે કૃતિના અંતે ‘ટિપ્પણ’માં આપેલ છે. વિદ્યાર્થીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેમજ તેના સ્વઅધ્યયન માટે દરેક કૃતિની સાથે સ્વાધ્યાય આપેલ છે. આ પાઠ્યપુસ્તકની અનેક વિશેષતામાંની ધ્યાનાર્કષક વિશેષતા જો હોય તો તે છે - કૃતિના અંતે આપવામાં આવેલ ‘આટલું કરો’ દ્વારા થતી ભાષાસજ્જતા. અહીં એવી પ્રવૃત્તિઓ આપવામાં આવી છે કે જેનાથી વિદ્યાર્થી સરળતાથી ભાષા શીખે, સમાજજીવનને જાણે, સામાજિક પ્રવૃત્તિ કરવા પ્રેરાય. સાહિત્યને ધ્યાનમાં રાખીને વિદ્યાર્થીએ શીખવું જોઈતું વ્યાકરણ યોગ્ય જગ્યાએ કૃતિના અંતે આપેલ છે.

આ પાઠ્યક્રમમાં ભાષા અધ્યયન, ભાષા વિકાસની સાથોસાથ ભાષાના વ્યાવહારિક વપરાશને નજર સમક્ષ રાખવામાં આવ્યો છે. આ પાઠ્યપુસ્તકમાં વિવિધ પ્રકારની સાહિત્યકૃતિઓનો સમાવેશ કરેલ છે. ખાસ કરીને રાજસ્થાની ભાષા અને ભવ્ય સાંસ્કૃતિક, ભૌગોલિક વારસાને પ્રગટ કરતી કૃતિઓને પણ સ્થાન આપ્યું છે. જેથી વિદ્યાર્થીઓમાં ભાષા વિકાસની સાથોસાથ સંસ્કૃતિ અને કળાના વારસાનો મહિમા થાય, કુટુંબપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમ, પ્રકૃતિપ્રેમ, પશુ-પક્ષીપ્રેમ, બંધુત્વની ભાવના, સ્વચ્છતા જેવાં અનેક મૂલ્યો વિકસે.

સંપાદક મંડળે પાઠ્યપુસ્તકને રસપ્રદ, ઉપયોગી, વ્યવહારુ અને ક્ષતિ રહિત બનાવવાની પૂરતી કાળજી લીધી છે. તેમ છતાં જો કોઈ ક્ષતિ કે ખામી રહી ગઈ હોય તો તે માટે સંપાદક મંડળ દિલગીરી વ્યક્ત કરે છે. ઉપરાંત જો કોઈ અભ્યાસીના ધ્યાનમાં આ પાઠ્યપુસ્તકની કોઈ ભૂલ કે ખામી આવે તો તે પ્રત્યે અમારું ધ્યાન દોરે તેવી નમ્ર વિનંતી છે. અભ્યાસીઓના આવા પ્રયત્નોને અમે સહર્ષ સ્વીકારીશું.

સંપાદક મંડળ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિગત	કૃતિનો પ્રકાર	કર્તા	પાના.નં.
		પદ્ય		
1.	મન નો ડગે	પદ્ય	ગંગાસતી	01
2.	દ્રવ (દ્રવ્ય)	ચોપાઈ	શામળ ભટ્ટ	03
3.	ના હઠવું	શૌર્યગીત	નર્મદ	09
4.	કલ્યાણ	કથાકાવ્ય	ચંદ્રવદન મહેતા	11
5.	ચાલ, ફરીએ !	ઊર્મિગીત	નિરંજન ભગત	21
6.	મળે એટલું માણ	ઊર્મિગીત	ગીતા પરીખ	23
7.	મળે ન મળે	ગઝલ	શેખાદમ આબુવાલા	25
8.	બેનીનું ગીત	ઊર્મિગીત	મોહન મઢીકર	27
9.	તેજલી	લોકગીત	સં.રેવાબહેન તડવી	29
		ગદ્ય		
1.	ચહેરો	ટૂંકીવાર્તા	તોલ્સ્ટોય	34
2.	આંગળી ઝાલીને એને દોરજે	પત્ર	અનુ : કુન્દનિકા કાપડિયા	41
3.	ખેડૂત રાજકુંવરી	લોકકથા	—	43
4.	રેવતી - અમરો	વ્યક્તિચિત્ર	ડૉ.સુધીર મોદી	48
5.	રાષ્ટ્રરોગ	કટાક્ષિકા	ડૉ.યોગેન્દ્ર વ્યાસ	52
6.	મીનુ	ટૂંકીવાર્તા	રાજેન્દ્ર પટેલ	57
7.	એક સમયનું જેસલમેર	પ્રવાસનિબંધ	કે.કા.શાસ્ત્રી	62
8.	સપ્તરંગી ઈન્દ્રધનુષ	નવલકથાખંડ	સુરેન્દ્ર વર્મા	66
			અનુ : શર્મિષ્ઠા પટેલ	
9.	પેટ	હાસ્યનિબંધ	જયોતીન્દ્ર દવે	73
10.	ભગવાને મોબાઈલ માર્યો	એકાંકી	સંકલિત	77
11.	આપણી આશાઓનાં બીજ	માહિતીનિબંધ	રાજેન્દ્રસિંહ	82
			અનુ : દીપક દોશી	